

سنجش تکوینی

عنصری راهگشا برای بهبود

آموزش و یادگیری

کلیدواژه‌ها: اشاره

مفهوم سنجش، سنجش تکوینی، راهبرد آموزشی، بهبود آموزش، تکوین یادگیری

سنجش هنگامی مؤثرند که آموزش‌دهنده از آن‌ها نه تنها برای بررسی درک و فهم یادگیرنده، بلکه برای هدایت فرایند یادگیری - یاددهی بهره بگیرد. در این مقاله به ضرورت به‌کارگیری نوعی از سنجش به نام «تکوینی» در فرایند یاددهی - یادگیری پرداخته شده است. که می‌توان از آن به‌عنوان عنصری راهگشا برای بهبود آموزش و یادگیری یاد کرد.

مهم‌ترین نقش آموزش‌دهنده، صرفاً آموزش محتوای کتاب درسی نیست، بلکه آموزش محتوا به منظور یادگیری یادگیرندگان است. اما آموزش‌دهنده چگونه آگاه شود که یادگیرندگان واقعاً از مطالب آموزش داده شده چه چیزی را یاد گرفته‌اند؟ به‌منظور پاسخ به این سؤال، آموزش‌دهندگان نیاز دارند که از فنون و روش‌های گوناگون سنجش استفاده کنند. فنون و روش‌های

اصطلاح «سنجش»^۱ را می‌توان به معنای فرایند منظم جمع‌آوری اطلاعات دربارهٔ عملکرد تحصیلی و یادگیری یادگیرنده به منظور تصمیم‌گیری آموزشی در ارتباط با نحوهٔ کمک به تحکیم، تعمیق، بهبود و اصلاح یادگیری انسان تعریف کرد. در این راستا می‌توان از روش‌ها و ابزارهای متنوعی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده کرد. از جملهٔ این روش‌ها و ابزارها می‌توان از انواع گوناگون آزمون‌های عینی و غیرعینی، فهرست‌واری، مقیاس‌های درجه‌بندی، پرسش‌نامه، مصاحبه، مشاهده، پروژهٔ پژوهشی، پرسش شفاهی، ارائه گزارش، انجام تکلیف، کار در آزمایشگاه، و کار در شرایط شبیه‌سازی شده نام برد. البته ضرورت دارد بدانیم که از هر یک از این‌ها تحت شرایط، زمان و هدف‌های آموزشی یا پرورشی خاصی می‌توان استفاده کرد که بحث دربارهٔ آن از حوصلهٔ مقالهٔ حاضر و هدف از نگارش آن خارج است.

همان‌طور که گفته شد، هدف اصلی سنجش فراهم آوردن اطلاعات ضروری برای قضاوت دربارهٔ کیفیت عملکرد تحصیلی و یادگیری یادگیرنده است. بنابراین، قضاوت آموزش‌دهنده دربارهٔ پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان (میزان دستیابی به هدف‌های آموزشی و پرورشی از پیش تعیین‌شدهٔ برنامهٔ درسی) به اطلاعات جمع‌آوری‌شده در این زمینه بستگی دارد. به این معنا که هرچه اطلاعات فراهم‌شده دقیق‌تر و کامل‌تر باشد، قضاوت به‌عمل‌آمده بر پایهٔ آن‌ها نیز معتبرتر خواهد بود. در واقع، قضاوت به‌عمل‌آمده نشان خواهد داد که کدام بخش از آموزش به یادگیری یادگیرندگان منجر شده است و آنان از کدام بخش از آموزش بهرهٔ لازم را کسب نکرده‌اند و در آن زمینه به توجه و آموزش بیشتری نیاز دارند.

از سوی دیگر، آگاهی از مؤثر بودن فعالیت‌ها و کوشش‌های آموزشی، مشوقی برای تداوم فعالیت‌های یادگیری - یاددهی آموزش‌دهنده و یادگیرنده است و به آنان کمک می‌کند، آگاهانه و هوشمندانه به این فعالیت‌ها اقدام کنند و در جهت آموزش و یادگیری معنی‌دار گام بردارند. لذا، سنجش در فرایند یاددهی - یادگیری باید به‌طور مستمر در جریان باشد تا هم یادگیرنده و هم آموزش‌دهنده به موقع از کیفیت و اثربخشی فعالیت‌های یادگیری و آموزشی خودشان آگاه شوند تا بتوانند به حداکثر سطح بهره‌وری از فعالیت‌های آموزشی و یادگیری برسند. در واقع،

هنگامی که یادگیرنده و آموزش‌دهنده هر دو دربارهٔ فعالیت‌هایشان بازخورد دریافت کنند، بهتر می‌توانند اشتباهات آموزشی، یادگیری و ... خود را اصلاح کنند و در جهت دستیابی به هدف‌های آموزشی و پرورشی برنامهٔ درسی گام بردارند.

مفهوم سنجش تکوینی

هنگامی که فعالیت‌های آموزشی و پرورشی آموزش‌دهنده جریان دارد و یادگیری یادگیرندگان در حال شکل‌گیری و تکوین است، ضرورت دارد نوعی سنجش پیشرفت تحصیلی به نام «تکوینی» به عمل آید. با استفاده از این نوع سنجش آموزش‌دهنده می‌تواند، زمانی که هنوز فعالیت‌ها و کوشش‌های آموزشی و یادگیری در جریان هستند و امکان رفع نارسایی‌ها، بدفهمی‌ها و مشکلات یادگیری یادگیرندگان و رفع نواقص روش یادگیری - یاددهی امکان‌پذیر است، به انجام چنین کاری اقدام کند.

سنجش تکوینی به‌عنوان راهبردی آموزشی

آموزش‌دهنده وقتی بدانند یادگیرندگان چطور پیشرفت می‌کنند و در چه مواردی با دشواری مواجه هستند، می‌تواند از این اطلاعات برای ایجاد تغییر و اصلاحات لازم در آموزش مانند تدریس مجدد، تلاش در جهت تغییر روش تدریس، ارائه تکلیف و تمرین بر پایهٔ ویژگی‌های یادگیرندگان، و ایجاد فرصت‌های آموزشی متناسب با یادگیرندگان، استفاده کند. لذا، آموزش‌دهندهٔ ماهر هنگامی که هنوز فعالیت‌ها و کوشش‌های آموزشی، پرورشی و یادگیری در جریان هستند، به سنجش پیشرفت تحصیلی دست می‌زند. زیرا هدف او تنها آموزش نیست، بلکه آموزش به منظور یادگیری یادگیرندگان است. آموزش‌دهنده با تجربه و تحلیل و تفسیر نتایج سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان ضمن فرایند یاددهی - یادگیری می‌تواند به مشکلات، نارسایی‌ها و بدفهمی‌های یادگیری یادگیرندگان پی ببرد و به‌موقع در جهت اصلاح آن‌ها اقدام کند. در واقع، شرکت آموزش‌دهنده در این فرایند، به او امکان می‌دهد که از سنجش تکوینی به‌عنوان راهبردی آموزشی در جهت تحقق

هدف اصلی
سنجش فراهم
آوردن اطلاعات
ضروری برای
قضاوت دربارهٔ
کیفیت عملکرد
تحصیلی
و یادگیری
یادگیرنده است

متعددی استفاده کرد که نمونه‌هایی از آن‌ها را در ادامه شرح می‌دهیم. البته خاطرنشان می‌سازم، این راهبردها به گونه‌ای فراهم شده‌اند که مقدمه‌ای را برای بحث گروهی، نقد کارها، امکان فهم و یادآوری محتوای درس و ... ایجاد می‌کنند.

علاوه بر این، به‌طور کامل بر تعامل گروهی متکی‌اند و این یادگیرندگان هستند که باید در فهم مطالب و ارزشیابی آن‌ها به یکدیگر کمک کنند. در واقع، هر یک از یادگیرندگان هم نقش راهنمای یادگیری و هدایت‌کننده بحث را و هم نقش شنونده و مخاطب یادگیری را ایفا می‌کنند.

راهبردهای انتخاب‌شده، خودارزشیابی بسیار خوبی به شمار می‌روند و به یادگیرنده فرصت می‌دهند، فهم خود را از مسئله در شرایط فعلی‌اش بسنجد. به‌کارگیری راهبردهای پیشنهادی باعث شکل‌گیری و درونی شدن راهبردهای شخصی یادگیری می‌شود و در نتیجه، یک منطقه رشد بالقوه (جانبی) در یادگیرنده به‌وجود می‌آورد. برخی راهبردهای مزبور عبارت‌اند از:

● تکالیف و وظایفی را به یادگیرندگان واگذار کنید و از آنان بخواهید طی انجام آن‌ها، شما را در جریان چگونگی کار قرار دهند و در انتها گزارش کامل آن را به‌طور مکتوب ارائه کنند. در این مورد وظیفه آموزش‌دهنده بررسی نحوه انجام کار و ارائه بازخوردهای شفاهی و کتبی مناسب به یادگیرندگان در مورد فعالیت و وظایفشان است. پیگیری چگونگی اعمال بازخوردها در انجام تکالیف یا وظایف و بررسی نتایج آن، به اصلاح و رفع نارسایی‌های یادگیری آنان منجر می‌شود.

● سؤال‌هایی را درباره فعالیت‌های انجام‌شده توسط یادگیرندگان طرح کنید. سپس از آنان بخواهید که با استدلال به سؤال‌ها پاسخ بدهند.

نمونه کارهای یادگیرندگان را در کلاس درس به نمایش بگذارید و از یادگیرندگان بخواهید، قوت‌ها و ضعف‌های آن‌ها را با ذکر دلیل مطرح کنند و مورد نقد قرار دهند.

شرایطی فراهم آورید که یادگیرندگان بتوانند، هر مرحله از کارشان را در کلاس در حضور سایر یادگیرندگان ارائه دهند و بازخوردهای لازم را از شما یا همکلاسی‌هایشان دریافت کنند.

راهبردهای زیادی وجود دارند که می‌توان از آن‌ها در محیط‌های آموزشی استفاده کرد و موارد فوق نمونه‌ای از آن‌ها هستند. به‌کارگیری این راهبردها

هدف‌های آموزشی و پرورشی برنامه درسی استفاده کند. علاوه بر این، تفکر او در ضمن این فرایند، از او محقق آموزشی می‌سازد که به رشد حرفه‌ای او می‌انجامد.

هدف‌های سنجش تکوینی

آموزش‌دهنده‌ای که آگاهانه از روش‌ها و فنون سنجش استفاده می‌کند، می‌تواند به تحقق هدف‌های زیر کمک کند و دستیابی به آن‌ها را امکان‌پذیر سازد:

- نظارت بر تحقق انتظارات آموزشی و پرورشی بخش‌های گوناگون هر مطلب آموزشی؛

● هدایت مداوم یادگیری یادگیرندگان بر پایه توانایی‌هایشان به سمت دستیابی به انتظارات آموزشی و پرورشی؛

● اصلاح و بهبود روش‌های آموزشی و پرورشی اعمال‌شده در کلاس درس؛

● کشف راهکارهای متناسب با رشد و پرورش هر یادگیرنده، به‌منظور گسترش توانایی‌های او؛

● پی بردن به فرایندهای روان‌شناختی مؤثر در یادگیری یادگیرندگان و ارائه بازخوردهای لازم و مناسب؛

● آگاهی از چگونگی تشکیل ساختارهای ذهنی مربوط به دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های اکتسابی و چگونگی فرایند و نحوه استفاده از آن‌ها در حل مسائل در شرایط و موقعیت‌های جدید؛

● ارائه بازخورد لازم به یادگیرندگان در مورد فعالیت‌ها و کوشش‌های یادگیری‌شان به‌منظور ایجاد توجه لازم و افزایش علاقه در آنان به فعالیت‌های یادگیری؛

● انطباق روش، برنامه، وسایل و منابع آموزشی با نیازهای یادگیرندگان؛

● کشف شکاف بین انتظارات آموزشی و پرورشی با دانش، فهم، مهارت و ... فعلی یادگیرندگان و کمک به آنان برای کاهش این فاصله؛

● آگاهی آموزش‌دهنده از نیازهای آموزشی یادگیرندگان و اثربخشی آموزش ارائه شده و کشف نقاط ضعف آموزش خودش؛

● و ...

نحوه سنجش در ضمن آموزش

با توجه به هدف‌هایی که سنجش پیشرفت تحصیلی تکوینی دنبال می‌کند، می‌توان از راهبردهای عملی

سنجش در فرایند یاددهی - یادگیری باید به‌طور مستمر در جریان باشد تا هم یادگیرنده و هم آموزش‌دهنده به موقع از کیفیت و اثربخشی فعالیت‌های یادگیری و آموزشی خودشان آگاه شوند

به آموزش دهنده فرصت می‌دهد با ارائه بازخوردهای خود، به یادگیرندگان در تشخیص مشکلات، نارسایی‌ها و نواقص یادگیری و بدفهمی‌هایشان کمک کند. از سوی دیگر، آموزش دهنده نیز به نواقص و نارسایی آموزش خود پی‌می‌برد و کوشش خواهد کرد که آن‌ها را اصلاح و رفع کند. اگر آموزش دهندگان به درستی از راهبردهای سنجش تکوینی در کلاس درس استفاده کنند، به سمت شیوه درست آموزش هدایت خواهند شد و به مرور به‌عنوان یک پژوهشگر آموزشی و خودگستر در کلاس، درس عمل خواهند کرد که بیانگر گسترش و رشد صلاحیت‌های حرفه‌ای آنان است.

نتیجه

همان‌طور که از نظر گذشت، به سنجش باید به‌عنوان «فرایندی مستمر و جاری»^۲ در کلاس درس نگاه کرد که به یادگیرندگان فرصت می‌دهد، به ما نشان دهند که چه می‌دانند، چه کرده‌اند، چگونه کارها را انجام می‌دهند، و چگونه درباره موضوع آموزش یا فعالیت به‌عمل آمده فکر می‌کنند. از طرف دیگر، به آموزش دهنده نیز فرصت می‌دهد که با جمع‌آوری شواهد درباره یادگیری و عملکرد تحصیلی یادگیرندگان و تأمل درباره آن‌ها، به تصمیم‌گیری‌های آموزشی مناسب دست بزند [Moss, ۲۰۱۳].

علاوه بر این، آموزش دهنده با ارائه بازخورد مطلوب می‌تواند به یادگیرنده کمک کند که او متوجه شود، کجای مسیر یادگیری قرار دارد، چگونه می‌تواند این مسیر را طی کند، و به کجا می‌خواهد برود [Haltie, 2003].

آموزش دهندگان با به‌کارگیری سنجش تکوینی و استفاده از نتایج آن می‌توانند به نیازهای یادگیری تک‌تک یادگیرندگان پی‌برند و زمینه را برای انفرادی کردن آموزش یا آموزش بر پایه نیازهای یادگیرندگانشان مهیا کنند [William, 2007].

در این زمینه شپرد^۳ (۲۰۰۰) معتقد است که از این طریق آموزش دهندگان موفق می‌شوند سؤال مناسب را در زمان مناسب برای یادگیرندگان مطرح کنند و اطلاعات مرتبط به آن را جمع‌آوری کنند تا بتوانند به موقع در فرایند یاددهی - یادگیری تغییرات مطلوبی

به‌وجود آورند و تصمیمات آموزشی مقتضی بگیرند.

بلاک^۴ و ویلیام (۱۹۹۸) در این زمینه اظهار می‌دارند: در صورت به‌کارگیری سنجش تکوینی و دریافت نتایج آن، تازه آموزش دهندگان متوجه خواهند شد که سنجش نیز جزء فرایند یاددهی - یادگیری و جزء جدایی‌ناپذیر آن است و می‌تواند به ارائه آموزش اثربخش توسط آنان کمک کند.

همچنین آنان معتقدند: وقتی که یادگیرندگان نیز از چگونگی (قوت‌ها، ضعف‌ها، نارسایی‌ها و بدفهمی‌ها) یادگیری‌شان آگاه شوند و بازخوردهای لازم را برای رفع اشکالاتشان دریافت کنند، بهتر می‌توانند در فرایند یادگیری به فعالیت بپردازند و با فعالیت‌های آموزشی آموزش دهنده هماهنگ و هم‌سو شوند.

همواره باید توجه داشته باشیم، سنجش تکوینی است که به‌منظور تغییر راهبردهای آموزشی و برنامه درسی در انطباق با نیازهای یادگیرندگان صورت بگیرد. این امر به یادگیرندگان اجازه می‌دهد که خودشان وارد مرحله تصمیم‌گیری آموزشی شوند و ضمن آشنایی با هدف‌های آموزشی و پرورشی، در جهت تطابق آن‌ها با نیازهایشان و حرکت به سوی تحقق آن‌ها پیشگام و داوطلب شوند. در واقع از این طریق آن‌ها می‌توانند به مهارت‌های خودتنظیمی در یادگیری دست یابند. [Nicol & Macfarlane, 2006].

به این منظور، سنجش باید به یادگیرندگان کمک کند که آن‌ها بدانند، کجای مسیر یادگیری هستند و به کجا می‌خواهند بروند. در واقع، استفاده از سنجش کلاس درس برای بهبود یادگیری یادگیرندگان اندیشه جدیدی نیست، بلکه بنجامین بلوم^۵ (۱۹۶۸، ۱۹۷۱، ۱۹۷۶ و ۱۹۸۴) درستی این اندیشه را با انجام پژوهش‌های معتبر به اثبات رسانده بود. بنابراین ضرورت دارد که آموزش دهندگان به‌طور جدی و عملی با مهارت‌های لازم برای سنجش مفید و پویا در کلاس درس آشنا شوند تا بتوانند از این عنصر جدایی‌ناپذیر فرایند یاددهی - یادگیری در جایگاه والای خودش به‌طور سازنده استفاده کنند.

سنجش تکوینی

است که به‌منظور

تغییر راهبردهای

آموزشی و

برنامه درسی در

انطباق با نیازهای

یادگیرندگان

صورت بگیرد

* پی‌نوشت‌ها

1. Assessment
2. An ongoing process
3. Shephard
4. Black
5. Bloom

* منابع

۱. شریفان، احمد (۱۳۹۱). آنچه هر معلم باید بداند: سنجش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. نشر وایتا، تهران.
2. Brink, Melanie and Bartz, David E. (2017). Effective use of Formative assessment by highschool teachers. practical Assessment, Research and Evaluation. 22(8). Available online: <http://pareonline.net/getvn.asp?v=22&n=8>.